

קונטרסים

אוריאל גלמן

ספר חסידים

חיבור גנוז בגנותה
של החסידות

מרכז
דינור

מרכז
זלמן שזר

אוריאל גלמן

ספר חסידים

חיבור גנוז בגנותה של החסידות

האוניברסיטה העברית בירושלים
המרכז לחקר תולדות ישראל ע"ש בן-ציון דינור

קונטרסים – מקורות ומחקרים

97

המערכת:

עמנואל אטקס (יו"ר), ישראל ברטל, מיכאל סילבר

עריכה והתקנה: רות רוזה

מפעל הקונטרסים זוכה לסיוע מן המכון למדעי היהדות באמצעות קרן פדרמן
ע"ש פולה ודוד בן-גוריון

אוריאל גלמן

ספר חסידים

חיבור גנוז בגנותה של החסידות

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

מרכז דינור לחקר תולדות ישראל

ירושלים תשס"ז

ספר זה יוצא לאור בסיוע
בית שלום עליכם, תל אביב

הביא לבית הדפוס: יחזקאל חובב

מסת"ב 965-227-227-2 ISBN

Catalogue No. 185-550 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז דינור ולמרכז זלמן שזר תשס"ו

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

פתח דבר

7

מבוא

9

'התנגדות' – השלב השני 9

המקורות לתולדות המחלוקת 17

'ספר חסידים' ומחברו 21

זיקות ספרותיות 29

בין התנגדות להשכלה 38

מבנה 40

תוכן 45

מקורות 49

סיכום 53

על המהדורה 55

57

ספר חסידים

פתיחה 59

מבוא 60

'דרך חרשה' – תורת החסידות 61

'היאך נתרבו ועלי' – התפשטותה של החסידות 69

ויכוח המאמין עם התלמודי

לימוד תורה ודבקות 73

ההתנגדות לחסידות 80

תורה שבעל-פה 84

תורה שלא לשמה 86

מעלות התורה ולומדיה 89

הצדיק והנביא 102

איחור זמן קריאת שמע ותפילה 109

הלכה וקבלה 118

ניקיון הגוף וטבילת המקוואות 135

התפילה החסידית 143

מופתי הצדיקים 149

הצדיק מעל לזמן 152

153	נספח: השוואת מקורות
163	ביבליוגרפיה
171	קונטרסים – מקורות ומחקרים

פתח דבר

הספר הזה מציג לפני הקורא כתב פולמוס אנטי חסידי שנתחבר בשנת 1818 והנקרא 'ספר חסידים'. זהו אחד הציבורים הארוכים ביותר שנכתבו נגד החסידות הכוללים התקפה קשה על ערכי החסידות, והוא מבטא את יחסה של החברה המתנגדת לחסידות בעשורים הראשונים של המאה ה'ט. חיבור פולמוסי זה טרם נתפרסם, והוא מובא כאן במהדורה מוערת ומבוארת בצירוף מבוא הדן בהקשרו ההיסטורי ובתכניו.

ראשיתו של הספר בעבודת גמר מחקרית לתואר מוסמך שכתבתי בהדרכתו של פרופ' עמנואל אטקס: "ספר חסידים" – חיבור גנוז בגנותה של החסידות ומקומו בתולדות המאבק בין חסידים למתנגדים, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשס"ה.

במהלך כתיבת העבודה נתמכתי בידי הקרן ע"ש אברהם כהנא ובידי קרן לקריץ – ולהן מכיר אני תודה. רצוני להודות גם למו"רי ולידידי שבהם נעזרתי בגיבוש מסקנותי. בראש ובראשונה תודה למו"רי פרופ' עמנואל אטקס על הדרכתו ועל הערותיו והארותיו, וכמו כן לפרופ' שאול שטמפפר, לפרופ' ישראל ברטל, לד"ר מיכאל סילבר, למר יונתן מאיר ולמר גדי שגיב. חובה נעימה היא לי להודות לאכסניית שהביאו ספר זה לדפוס – למרכז דינור לחקר תולדות ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים, ובייחוד לעורכת המסורה גב' רות רווה, ולמרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

ואחרונות חביבות: הכרת הטובה והתודה לרעייתי שירה ולבנותינו אביטל ועטרה.

מבוא

ורודפים [החסידים] את המתנגדים, והמתנגדים רודפים אותם. אלו ואלו רודפים את האפיקורסים, והאפיקורסים רודפים אותם.

הרמן שפירא, מסכת חסידים, המחלקה לכתבי-יד, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מס' 963^א, דף כ ע"א.

'התנגדות' – השלב השני

תנועת החסידות, אשר התפשטה בקרב יהודי מזרח אירופה החל במחצית השנייה של המאה הי"ח, משכה אליה חיצונית ביקורת מצד חוגים שונים שראו בחסידים ובחסידות סכנה ממשית למרקם החיים הדתיים והחברתיים בסביבתם. הראשונים שמתחו ביקורת נוקבת על העדה החסידית היו חוגי האליטה הלאומית של יהדות ליטא – 'המתנגדים', ובראשם הגאון ר' אליהו (הגר"א) מווילנה, שפתחו בשנת תקל"ב (1772) במאבק לעצירת התפשטותה של ה'כת' החדשה. פרשת המחלוקת שבין החסידים למתנגדים זכתה לדיון נרחב בחקר תולדות החסידות מראשיתו ועד ימינו. חוקרים שונים דגו בגורמים למחלוקת, בתולדותיה ובהשלכותיה על שני הצדדים, ואף עסקו רבות בכתבי הפולמוס השונים שנכתבו בעקבות מחלוקת זו.¹

עיון בספרות המחקר העוסקת בסוגיות אלו מעלה כי הדיון בהן הסתיים בסביבות המעבר מן המאה הי"ח למאה הי"ט, דהיינו סמוך לאחר פטירת הגאון מווילנה (תקנ"ח; 1797) וחדוש המאבק נגד החסידים לזמן קצר לאחר פטירתו, בעיקר בקהילת וילנה. תיחום זמן המחלוקת נקבע על ידי החוקרים על סמך סימנים ברורים לתמורה מהותית שחלה ביחסים בין חסידים למתנגדים כבר בראשית המאה הי"ט. מעתה אין אנו עדים עוד לאותן תופעות של כתבי חרמות, רדיפות והלשנות שליוו את המאבק ומאפיינים אותו בשלושת העשורים האחרונים של המאה הי"ח.

* הפניה סתמית מכוונת ל'ספר חסידים' לפי העימוד בכתב-יד ב, שעל פיו נערכה המהדורה שלפנינו. התייחסות אל 'המחבר' מכוונת אל מחברו האנונימי של 'ספר חסידים'.

1 המקורות הרלוונטיים לענייננו נכללים בקובץ התעודות שליקט וערך מ' וילנסקי, חסידים ומתנגדים, א-ב, ירושלים תש"ז² [להלן: וילנסקי, חסידים ומתנגדים]. המחקרים העיקריים העוסקים בתולדות המחלוקת: ש' דובנוב, תולדות החסידות, תל אביב תש"ך, עמ' 107-169; ע' אטקס, יחיד בדורו, הגאון מווילנה – דמות ודימוי, ירושלים תשנ"ח, עמ' 84-108 [להלן: אטקס, יחיד בדורו]; הנ"ל, 'תגובתו של ר' חיים מוולוז'ין לחסידות', שם, עמ' 164-222; י' מונרשיין, 'הגר"א וחלקו במלחמתה של וילנה בחסידים', בתוך: ד' אסף (עורך), צדיק ועדה, ירושלים תשס"א, עמ' 297-331; מ' פייקאו', בימי צמיחת החסידות: מגמות רעיוניות בספרי דרוש ומוסר, ירושלים תשנ"ח, עמ' 377-396; A. Nadler, *The Faith of the Mithnagdim*; 396-377; *Rabbinic Responses to Hasidic Rapture*, Baltimore 1997

אפשר להצביע אפוא על שתי תקופות בתולדות המאבק בין חסידים למתנגדים: התקופה הראשונה, המקיפה את שנות הפולמוסים הגדולים – גלי המאבק של שלהי המאה הי"ח, והתקופה השנייה, שתחילתה בסביבות ראשית המאה הי"ט, והיא מתאפיינת בשכיכת הרוחות ובהתמקדות בפולמוס רעיוני. מאליו מובן, שלא הופיעה הכרזה כלשהי או נתקבלה החלטה רשמית על סיום המאבק המאורגן, אלא היא אלה הנסיבות המשתנות וההתפתחויות החברתיות שבאו בעקבותיהן אשר חוללו את התמורות באופיו של מאבק זה.

דוגמה אחת הממחישה בבירור את המעבר אל השלב השני בהתנגדות לחסידות היא תקנת חברת 'לימוד משניות' שבקהילת רדושקוביץ הסמוכה למינסק. בתעודה זו, שאותה פרסם ישראל היילפרין, מופיעה החלטת החברה משנת תקס"א (1800) שלא להתיר קבלת חברים מכת החסידים. והנה, באותו עמוד עצמו מופיע תיקון לאותה תקנה, שהוסף כמה שנים אחר כך, בשנת תקס"ט (1809). על פי התיקון, בוטל האיסור שחל על קבלת חסידים לחברת המשניות: 'זכעת ראה ראינו שהתקנה הנ"ל בעת הזאת אין רוב הציבור יכולים לעמוד בזה, ויוכל לבוא לידי בזיונות ויוכל לבוא לידי קטטות ומריבות גדולות, ויהי' [ה] ח"ו מצווה הבאה בעבירה'.² מסתבר כי בזמן שבין ההחלטה על התקנה לבין ביטולה גבר כוחם של החסידים באותו אזור, והמתנגדים נאלצו להכיר בהם כחברים שווים וזכויות בקהילה.

לאחר שנכשל ניסיונו של הגר"א לבלום את התפשטות החסידות בדרך של מאבק ציבורי בהנהגת הקהילות, הכירו המתנגדים בניצחונה של זו, וראו בה מעתה תנועה חיה וקיימת המוסיפה להתפשט חרף הניסיונות לעצרה. ואולם, גם אם מעתה נעדרו מן המאבק כתבי החרמות והרדיפות, אין מקום לטענה כי בין חסידים למתנגדים השתרר דו-קיום בשלום. מעדויות בנות התקופה עולה תמונה מורכבת הרבה יותר, וברור כי הסכסוך טרם שכך. המחלוקת בין המחנות לא חלפה מן העולם, אלא התאימה עצמה לחילופי העתים. נראה כי הדעה הרווחת, שלפיה בראשית המאה הי"ט שרר דו-קיום בשלום, היא שהביאה להבלטת פרשיות מן התקופה הראשונה ולעיסוק שולי בלבד באירועים מן התקופה השנייה. כך, למשל, בעוד פרשת מאסרו של ר' שניאור זלמן מלאדי על ידי השלטונות הרוסיים נידונה בהרחבה בספרות החסידית ובספרות המחקר ומצטיירת כנקודת שיא במאבק נגד החסידות, הנה פרשת מאסרו של בנו עקב הלשנות מצד המתנגדים כמעט אינה נזכרת ואינה ידועה.³

דומה כי בראשית המאה הי"ט פקד את המאבק החסידי-מתנגדי תהליך של לוקליזציה. השלב השני של ההתנגדות לחסידות מתאפיין בהתעצמותו של הפולמוס הרעיוני ועמה התגברותם של מאבקי כוח קהילתיים מקומיים. מעתה ניטש המאבק על חברות בהנהגת ה'קהל', על משרות הרבנות, על מינויים של שוחטים ומלמדי דרדקי, על קיומם של מניינים נפרדים ועל אופי התפילה בבית הכנסת. אמנם מאבקים כגון אלו היו קיימים עוד בתחילת המאבק, אלא שכעת, בהיעדר מאפייני השלב הראשון של המחלוקת, הלכו ותכפו המאבקים המקומיים.

2 'היילפרין, 'חברות תורה ולמצוות והתנועה החסידית בהתפשטותה', יהודים ויהדות במרחב אירופה – מחקרים בתולדותיהם, ירושלים תשכ"ט, עמ' 318–325. התעודה מובאת גם אצל וילנסקי, חסידים ומתנגדים, א, עמ' 319–321.

3 פרשת מאסרו של האדמו"ר האמצעי תוארה על פי מסמכים ארכיוניים בחיבור: קונטרס מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי, בעריכת ש"ד לויך, ניו יורק תשנ"ח.

על נקודה זו עמד רפאל מאהלר:

הריב שבין החסידות ובין האורתודוקסיה המתנגדת הלך ואיבד יותר ויותר כל שארית של תוכן רעיוני, ובדרגתו האחרונה נהפך למלחמה פשוטה בעד השלטון על הקהילה היהודית עם כל אמצעיהם של תכסיסים פוליטיים רגילים.⁴

אין לקבל את הטענה כי המאבק הלך ואיבד כל תוכן רעיוני, שכן הוויכוח הרעיוני אף הועצם לעתים דווקא בשלב שאנו דנים בו. עם זאת, הקביעה כי המאבק החברתי עבר למישור הקהילתי עומדת בעינה. קביעה זו נתמכת בעדויות שונות ומגוונות על המחלוקות הפנים-קהילתיות. דווקא בליטא, המצטיירת כמעוז ההתנגדות וכמי שדחקה את החסידות מתחומה, היו עדות חסידיות רבות שנאבקו על השליטה בפונקציות הקהילתיות השונות ואף נחלו לעתים הצלחה לא מבוטלת.⁵ אנו עדים לתופעה דומה גם באזורים אחרים.⁶

מובן שלא בכל הקהילות התנהלו מאבקים כגון אלו. היו קהילות שיחסי הכוחות בתוכן הביאו לשיתוף פעולה במישור הקהילתי. כך גם לא כל היחידים ביהדות מזרח אירופה נחלקו בבידור בהשתייכותם למחנה זה או אחר, והיו ביניהם גם כאלה שלא הגדירו את עצמם כחסידים או כמתנגדים והשקיפו על המתרחש מן הצד.⁷ עם זאת אפשר לקבוע כי המאבק המתמשך בין החסידים ובין מתנגדיהם יצר למעשה קרע בהומוגניות הקיבוץ היהודי במזרח אירופה, קרע אשר בא לידי ביטוי הן בתחום החברתי הן בתחום הרוחני-התרבותי.⁸ הדיו של מאבק זה

4 ר' מאהלר, החסידות וההשכלה, מרחביה 1961, עמ' 38.

5 מ' זלקין, "מקומות שלא מצאה החסידות קן לה כלל?" בין חסידים למתנגדים בליטא במאה ה-19, בתוך: ע' אטקס ואחרים (עורכים), במעגלי חסידים – קובץ מחקרים לזכרו של פרופ' מרדכי וילנסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 21–50.

6 ראו: מ' סילבר, "שיבות אין מצוי במדינתנו מכמה טעמים נכונים": בין חסידים ומתנגדים בהונגריה, שם, עמ' 75–108; I. Kuperstein, 'Inquiry at Polaniec: A Case Study of Hassidic Controversy in 18th Century Galicia', *Bar Ilan Annual*, 24–25 (1989), pp. 25–39; Y. Petrovsky-Shtern, 'Hasidism, Havurot, and the Jewish Street', *Jewish Social Studies*, 10, 2 (2004), pp. 20–54; M. Wodziński, 'How Many Hasidim Were There in Congress Poland? On the Demographics of the Hasidic Movement in Poland during the First Half of The Nineteenth Century', *Gal-Ed* 19 (2004), pp. 13–49.

7 תמונה דומה עולה גם מתיאור המאבק בין חסידים למתנגדים בקהילת פינסק, ראו: מ' נדב, 'קהילת פינסק-קארלין בין חסידות להתנגדות', ציון, לד (תשכ"ט), עמ' 98–108.

8 ראו למשל הוראתו של ר' דב בר שניאורסון, 'האדמו"ר האמצעי' של חסידות חב"ד, לחסידי, כי עליהם להתפלל אך ורק בבתי תפילה חסידיים ואל להם להיזקק לבתי הכנסת המתנגדיים, ולו גם יאלצו בשל כך להתפלל ביחידות: 'בשבת הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי על כסא הנשיאות בליובאוויטש בשנת תקע"ד (1814), נתן צו ופקודה חזקה לכל העיריות בפלכי רוסיה הלבנה אשר החסידים יבנו להם בתי תפילה ביחוד ולא יכנסו להתפלל, אפילו באקראי, בבתי הכנסת והמדרש של המתנגדים, והעובר על זה יענש בריחוק. היו מקרים אשר הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי צוה לאנ"ש הדרים בעיריות שלא היה מנין מאנ"ש, שיתפללו ביחידות וקריאת התורה לשמוע מאחורי הדלת או החלון' – ר' יוסף יצחק שניאורסון, קונטרס לימוד החסידות, ברוקלין תש"ו, עמ' 8. וראו גם מה שכתב לחתנו מנחם מנדל 'הצמח צדק' לאחר פגישתו עם ר' עקיבא איגר בפוזנא בקיץ תקפ"ה (1825): 'זבקש לספר לו מהות אממו"ר ז"ל [ר' שניאור זלמן מלאדי] ואמר ששמע ממנו ושאל מהנעשה במדינתנו וסיפרתי לו קצת מפירוד ושנא"ח [ושנת חינם] בין מתנגדים לחסידים ע"פ קבלתם מהגאון מוויילנא וכפ"נ מעכ"ת [וכפי הנראה מעלת כבוד תורתו] דורש טוב לכל

והתפצלותה של החברה המסורתית לקבוצות משנה ניכרים היטב לכל אורך המאה הי"ט ואף שנים רבות אחר כך.⁹

עדות לתמורה שחלה ביחסי הגומלין שבין חסידים למתנגדים בראשית המאה הי"ט אנו מוצאים בדבריהם של בני התקופה, שחלקם אף ניסו לבארה ולתאר את סיבותיה על פי הבנתם. מאז נכתבו מחקרים המעלים סיבות אחרות, מהן פנים-יהודיות מהן סביבתיות או נסיבתיות, ועל אחדות אעמוד כאן בקצרה.

א. פטירת הגר"א

בשלושת העשורים האחרונים למאה הי"ח היה הגר"א הרוח החיה והכוח המניע במאבק נגד החסידות. כתבי החרמות והפולמוסים שיצאו מאת הקהילות באזורי התפשטותה של החסידות הסתמכו על עמדתו של הגר"א, ובכוח סמכותו הרוחנית התגבשה ההתנגדות המאורגנת לכת החדשה. סביר אפוא להניח, כי עם פטירתו של הגר"א מן העולם נותרו המתנגדים בלא מנהיג שילכד את השורות, וכי עקב כך נשתנו מאפייניו של המאבק.

ואכן, מדבריו של ר' שניאור זלמן מלאדי, שהיה עד להתרחשויות ואף היה מעורב בהן באופן אישי, משתמע כי הפסקת המאבק קשורה בפטירתו של הגר"א:

הנה ברבות השנים אחר פטירתו של הגאון החסיד המנוח ז"ל, זכות תורתו עמדה לו ולכל המסתופפים בצלו שלא לשפוך עוד דמים חנם, בהגלות גלות לעיני כל ונדוד האמת ונראה בעליל שאין בנו שמץ מינות ח"ו ולא שמצא דשמצא. ואי לזאת הותרו השבטים לבא זה בזה ומתחתנים עמנו תמיד, וכמו כן נתבטלו שאר הרחקות וגזירות קלות וחסורות דשנת תקל"ב, שהיו בשגגה והעלם דבר מעיני העדה.¹⁰

תמונה דומה עולה גם מתלונות של מחברים מתנגדים שנכתבו לאחר מותו של הגר"א, המבקרים את הרבנים בני זמנם על שאינם ממשיכים בדרכו, ובכך מסייעים להתפשטותה של החסידות. מתלונותיהם משתמע כי פטירת הגר"א הותירה חלל מנהיגותי וכי בעיניהם אין לו

עמו כשזה והרים ידו ואמר ח"ו כל ישראל כו' ושקר הגידו שכתב איזה כתב על החסידים כי אדרבה כו' [...] ונפרדתי ממנו בשלום ובכבוד גדול. כה יהי' מכל רבני וואלין ורבני ליטא כו' וד"ל' – ח"מ הילמן, בית רבי, ברדיטשוב תרס"ב, חלק שני, עמ' 1.

9 הפיצול שנתווה ברחוב היהודי ניכר גם בדבריהם של רבנים מתנגדים שניסו להביא לרגיעה ולפיוס, וכך למשל כותב ר' שלמה איגר, בנו של ר' עקיבא איגר, בצוואתו לבניו: 'כבר הוותרתיך [...] שלא להקל בכבוד שום אדם ובכללו שלא לדבר רע על חבורת חסידים. ואם תשב בחבורה שמדברים רעה עליהם תסיע הדברים לדבר אחר, כי כל פטפוטי בישין' – ש' סופר, חוט המשולש, תל אביב תשכ"ג, עמ' רל, מתוך כתבי-יד של ר' שלמה איגר, אות כ"ג. נראה כי דברים אלו נכתבו לכל המאוחר בסוף שנות השלושים שכן הוא מתייחס בצוואתו לגיסו החת"ם סופר שנפטר בשנת 1839 כאל מי שעודו בחיים. וכך מדרוך תלמידו של ר' חיים מוולח'ין, ר' עקיבא אלטשול, את בנו יהושע: 'להיות שלום עם כל אנשי עירו, שלא לדבר על שום אדם שמץ דופי, ופשיטא בעיני חסידים ומתנגדים, לא בגלוי ולא בסתר, כי עוף השמים וכו'!'. – מכתב מיום עש"ק פ' יתרו שנת תקצ"ח – ש' אסף, 'ספר מגילת היוחסין של משפחת אלטשול', רשומות (סדרה חדשה), ד (תש"ז), עמ' 139. הדי הפולמוס נשמעים עד לראשיתה של המאה העשרים ואחת, והם ניכרים בחברה החרדית – הן במערכת הפוליטית שלה והן במישור החברתי.

10 איגרת רש"ז לחכמי וילנא, תקע"א – אגרות קודש, אדמור הזקן, ניו יורק תשמ"ז, עמ' קמד.

מחליף.¹¹ גם אצל סופרי ההשכלה נמצא לעתים ביקורת על כך שהרבנים לא המשיכו בהתנגדותם לחסידות לאחר מות הגר"א.¹² השפעת מותו של הגר"א על התפתחות האירועים בראשית המאה ה'ט"ט בולטת במיוחד על רקע דמותו של ר' חיים מוולוז'ין, תלמידו ויורשו של הגר"א, אשר נקט עמדה סובלנית כלפי החסידות.¹³

ב. יחס השלטונות לחסידים

ראשיתו של המאבק בין חסידים למתנגדים התנהל כוויכוח יהודי פנימי, ולא ידוע לנו על התערבות מצד השלטונות באותה עת. אולם במשך העשור האחרון של המאה ה'ח"ח, ובמיוחד מאז החלוקה השלישית של פולין בשנת 1795, הלך וגבר העניין שגילה השלטון הרוסי בפולמוס, והצדדים היריבים נטו יותר ויותר לערבו בנעשה.

יכולתם של המתנגדים לעצור את התפשטות החסידות נפגעה עקב צו שהוציאה הצארית יקטרינה השנייה בשנת 1795, אשר כלל כרסום גוסף בסמכויותו האוטונומיות של הקהל היהודי ברחבי תחום המושב. מעתה נאסר על הקהלים להעניש קבוצות או יחידים סוטים בעונש החרם או בעונשי גוף.¹⁴ המתנגדים ראו בכך פגיעה קשה ביותר במאבקם בחסידות, ואילו החסידים מצדם ראו בכך גלגל הצלה שהעניק להם השלטון.¹⁵ מכאן ואילך הלכו ורבו פניותיהם של שני הצדדים לשלטונות כדי שיתערבו לטובתם.¹⁶ הלשונות הרדיוות הפכו תופעה רווחת בכל סכסוך מקומי בין חסידים למתנגדים. התופעה פשתה

- 11 ראו למשל: ר' דוד ממאקוב, זמיר עריצים – וילנסקי, חסידים ומתנגדים, ב, עמ' 202: 'רק שנה ה' קודם יכבה הוא הקדוש המקובל ר' אליהו ז"ל היו הרבנים והגדולים מושכים ידיהם וסומכים על הגאון הנ"ל מחמת שהוא היה ראשון לכל דבר שבקדושה ובלעדו לא ירום איש את ידו ורגלו, אבל עתה שבעו"ה נפטר רבינו הקדוש ז"ל, הוא נסע למנוחות, ואותנו עזב ליגון ואנחות, אין מי יגדור גדר ועומד בפרץ לעדור ולסקל מהכרם אבן גנף, ובכל יום ויום רבו המתפרצים'. וכך הוא כותב בצוואתו, שם, עמ' 243–244: 'רק אחר שנתאסף הקדוש [הגר"א] ועלה אל האלוקים נפשו ונתבקש לישיבה של מעלה, בעו"ה, נותרנו כיתומים, אין מי יגדור ויעמוד בפרץ נגד הפורצים, נשאו ראש המסיתים ומדיחים באין מוחה לפתות ולהטעות צעירי הצאן, פורשים רשת ומצודה ללכוד ולצודד נפשות קדושות בקסמיה[ם]...'; שם, עמ' 60, 68.
- 12 ראו: יוסף פרל, בוחן צדיק, פראג 1838, עמ' 103: 'הנה כל זמן אשר מאור עיינינו הגאון הנ"ל עדיין התהלך בינינו היו אנשי הכת טמונים בחורין וסדקין. אך מעת אשר נלקח ארון אלקים מאתנו נתקיימה בנו ארץ נתנה ביד רשע פועלי שקר עשו חיל'; שם, עמ' 118–119; הנ"ל, 'כתית למאור', כרם חמד, שנה ב (תקצ"ו), עמ' 34.

13 על ר' חיים והחסידות ראו: נ' לאם, תורה לשמה במשנת ר' חיים מוולוז'ין ובמחשבת הדור, ירושלים תשל"ב; אטקס, יחיד בדורו, עמ' 164–222; הנ"ל, מאמר ביקורת על נ' לאם, קרית ספר, נ (תשל"ה), עמ' 648–638.

- 14 S.M. Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, I, Philadelphia 1946, pp. 318–320;
- 15 D.E. Fishman, *Russia's First Modern Jews*, New York & London 1995, p. 19
- 16 ראו מכתב ההלשנה שהגיש המתנגד הקנאי ר' אביגדור מפינסק לקיסר פאול נגד ר' שניאור זלמן מלאדי בשנת 1800 – וילנסקי, חסידים ומתנגדים, א, עמ' 257; א"מ הילמן, בית רבי, ברדיטשב תרס"ב, עמ' 53: 'עד שנת תקנ"ד (1793 – חלוקתה השנייה של פולין), היו כל תלמידי הבעש"ט והה"מ נ"ע תחת ממשלת פולין [...] אך בשנת תקנ"ד נכבשה כל הארץ לפני ממשלתנו הרוממה יר"ה וכל תלמידי הבעש"ט והה"מ נ"ע באו כולם תחת קסריות רוסיא. והנה ע"פ חוקי ממשלתנו נאסר ענין החרמות ושממות'.
16 זאת אף שהגר"א עצמו התנגד ככל הנראה לשימוש בערכאות של גויים לשם רדיפת החסידים. ראו: וילנסקי, חסידים ומתנגדים, א, עמ' 184, הערה 6.

תנועת החסידות, אשר התפשטה בקרב יהודי מזרח אירופה החל במחצית השנייה של המאה הי"ח, משכה אליה חצי ביקורת מצד חוגים שונים, שראו בחסידים ובחסידות סכנה ממשית למרקם החיים הדתיים והחברתיים. ספר זה מציג לפני הקורא חיבור גנוז בגנותה של החסידות בשם 'ספר חסידים', שנתחבר בשנת 1818, ומבטא את היחסים שבין החסידות לבין מתנגדיה בעשורים הראשונים של המאה הי"ט.

הספר שלפנינו כולל מבוא הדין בתכניו, בהקשרו ההיסטורי ובזיקותיו לחיבורי פולמוס אחרים שכתבו 'מתנגדים' ו'משכילים' נגד החסידות. המהדורה המוערת של 'ספר חסידים' שלפנינו, המבוססת על העותק היחיד ששרד בשלמותו, מאפשרת היכרות מעמיקה עם המאבק נגד החסידות במזרח אירופה בעת החדשה.

עיצוב העטיפה: תחיה רוזנטל, ירושלים

על העטיפה: רומן וישניאק, רבי ותלמידיו, מונקאץ 1938

0 01850000550 0

דאנאקורד 185-550

מחיר מומלץ לצרכן: 69.30 ש"ח